

MODERN ARAP EDEBİYATINDA ÖNE ÇIKAN BAZI TEMALAR

*Prof. Dr. Ahmet Kazım ÜRÜN
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü
ahmetkazim@hotmail.com*

Öz

1789’da Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesiyle başlayan modern dönem Arap edebiyatı, çeviri ve adaptasyon süreçlerinden sonra neo-klasik şiirin öncüsü Mahmud Sami el-Barudi, Ahmet Şevki ve Hafız İbrahim tarafından kaleme alınan şiirler ve Muhammed Huseyn Heykel tarafından yazılan Arap edebiyatında ilk özgün eser niteliğindeki “Zeynep” adlı romandan itibaren birbirinden farklı birçok temada eserler verilmiştir. Bu temalar içerisinde hemen hemen bütün yazar ve şairlerin değındiğı toplum ve siyaset teması öne çıkmaktadır. Buna bağılı olarak siyasi ve toplumsal bir mesele olan ve belki de Arap dünyasının en çok üzerinde ittifak ettiğı bir konu olan Filistin teması, özellikle bu konuyla özdeşleşen Mahmud Derviş ve Emel Dunkul gibi şairler tarafından ele alınmıştır. Tüm dünya edebiyatlarının vazgeçilmezi olan “kadın ve aşk” teması Arap toplumunda da ilgi görmüştür. Bu konuda öne çıkan şahsiyet aynı zamanda Filistin’i de konu edinen Nizar Kabbani olmuştur. “Doğu-Batı çatışması” ile “Kuşak Değışimi ve Çatışması” temaları da Necip Mahfuz, Taha Huseyn ve Tefvik el-Hakim gibi yazarlar tarafından ele alınmıştır. Sol ve feminist bir anlayışta dinî değerlerin ötekileştirildiğı, sosyalist veya Batılı değerlerin öne çıkartıldığı din karşıtı temalar da kimi zaman Selame Musa ve Neval Sa’ davı gibi yazarlar tarafından işlenmiştir. Öte taraftan Seyyit Kutup, Necip el-Keylanî ve Ali Ahmed Bakasir gibi yazarlar, İslamî çizgide eserler kaleme almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Arap edebiyatı, modern Arap edebiyatı, modern Arap şiiri, modern Arap romanı.

SOME PROMINENT THEMES IN MODERN ARAB LITERATURE

Abstract

The Arab literature in the modern era, which began with the invasion of Egypt by Napoleon in 1789, produced, after periods of translations and adaptations, works of different themes starting with poems written by Mahmud Sami al-Barudi, Ahmet Shavki and Hafez İbrahim who are the pioneers of the neo-classical poetry, and the first original novel in Arab literature, namely *Zaynab*, by Muhammad Husayn Haykal. Among these themes, the theme of society and politics, which was touched upon by almost all poets and writers, stand out. In parallel with this, the theme of Palestine, which is a social and political issue and at the same time a problem upon which perhaps the whole Arab World agrees, was dealt with by poets like Mahmud Darvish, who was specifically identified with this issue, and Amal Dunkul. The theme of “Woman and Love”, on the other hand, which is an indispensable part of all world literatures, also attracted attention within the Arab society. A figure who stood out in this regard was Nizar Kabbani, who also dealt with the theme of Palestine. Themes of “East-West Conflict” and “Generation Change and Gap” were handled by authors such as Nagouib Mahfuz, Taha Huseyn and Tawfik el-Hakem. Anti-religionist themes where religious values were marginalized through a leftist and feminist approach and socialist and Western values were advocated, were employed by writers like Salame Musa and Naval Sa’davî. On the other hand, authors such as Sayyed Kutub, Nagouib al-Kaylanî and Ali Ahmad Bakaser wrote books from an Islamic point of view.

Keywords: Arab literature, modern Arab literature, modern Arab poetry, modern Arab novel.

GİRİŞ: MODERN ARAP EDEBİYATINDA ÖNE ÇIKAN BAZI TEMALAR

Arap toplumunun Batı uygarlığıyla ilk teması, aynı zamanda Modern Arap edebiyatının da başlangıcı olarak kabul edilen 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlar. Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya gönderdiği aralarında et-Tahtavî'nin de bulunduğu kültür heyetlerinin Batı kültürünü ülkelerine gerek çeviri gerekse adaptasyon yoluyla taşınmaları, âdetta Arap dünyası için bir dönüm noktası olmuştur.

Yaklaşık bir asırlık bir geçiş sürecinden sonra, zaman, mekân, olay, kahramanlar verilmek istenen mesaj gibi roman öğelerini bünyesinde barındıran gerçek anlamda ilk roman, Muhammed Huseyn Heykel (öl. 1956) tarafından kaleme alınan realist, romantik, sosyal, psikolojik, trajik ve pastoral unsurlar taşıyan *Zeyneb* adlı roman olmuştur.

Kırsal kesime mensup bir insan olarak yoksul bir hayat sürdüren ve Batıdan yaptığı birçok çeviri ve adaptasyonla şöhret kazanan, başta Necib Mahfuz gibi önemli şahsiyetlerin kendisinden çok etkilenip taklit ettikleri ve eserlerini ağlayarak okudukları (Cibril 1990: 62) el-Menfalûfî, toplumun çarpık yönlerini ele alan gözlemlerini ve denemelerini *en-Nazarât* (Bakışlar) ve *el-'Aberât* (Gözyaşları) adlı iki eserde toplamıştır. Hikâye türündeki bu yazıları, Modern Mısır edebiyatında hikâye sanatının ilk denemeleri olarak kabul edilir. *el-'Aberât* (Gözyaşları) adlı eserinin girişinde sarf ettiği şu sözlerle kendisine özel bir misyon biçer.

“Dünyada umutsuz, yoksul ve zulme uğramış pek çok insan vardır. Benim gibi umutsuz bir insanın bu kötülükleri temizlemesi ve ezilen zulme uğrayan insanları kurtarması mümkün değildir. Bir taziye ve teselli görevindeki bu gözyaşlarımdan başka onlara verebileceğim bir şey yoktur.” (Teymur 1970: 21).

Gözleri görmemesine rağmen Arap edebiyatında büyük şöhret kazanmış “Amîdu'l-Edeb” (Edebiyatın Sütunu) lakaplı Tâhâ Huseyn de roman türünde bazı eserler vermiştir. Belki de en önemlisi bizce *Zeyneb*'in ikinci baskısıyla kısmen yerleşen roman anlayışının tam olarak yerleşmesini sağlayan Huseyn'in otobiyografik türdeki *el-Eyyâm* adlı eseridir. Yazar kendisini anlattığı bu eserde çok çocuklu bir ailedeki bir kör çocuğun anne-baba şefkatiyle dış dünyaya açılmasını, ilköğreniminde çektiği sıkıntıları dile getirir. Benzer biyografik tarzda kaleme alınmış bir diğer eser, İbrâhîm 'Abdu'l-Kâdir el-Mâzinî tarafından kaleme alınan *İbrâhîm el-Kâtib* adlı eserdir. Bu eser aynı zamanda psikolojik bir eser olarak da kabul edilir.

Arap edebiyatında ilk psikanalitik eser, 1939'da yayımlanan Mahfûz'un da okuyup etkilendiği hatta *es-Serâb* adlı eserinde taklit ettiği 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd'ın *Sara* adlı eseridir (Ürün Abbas 2002: 372). Bunlardan sonra gelen Tevfiku'l-Hakîm, Mahmûd Teymûr ve Necib Mahfûz gibi yazarlar psikanalitik

eserler veren el-‘Akkâd ve el-Mâzinî’den daha çok toplumsal tahlile dayanan Heykel ve Tâhâ Huseyn gibi yazarların eğilimi doğrultusunda hareket etmişlerdir (Dayf 1974: 211). Makalede Arapçaları verilen dizelerin çevirileri tarafıma aittir.

1-Toplum ve Siyaset

Öne çıkan kilometre taşlarını böylece özetlediğimiz modern Arap edebiyatında, hemen hemen bütün yazar ve şairlerde toplum ve siyaset teması çok yaygın olarak ele alınmıştır. Şiirde “Rabbu’s-Seyfve’l-Kalem / Kılıcın ve Kalemin Efendisi” lakaplı neoklasik şiirin öncüsü Mahmud Sami el-Barudî, “Emîru’ş-Şu’ara” (Şairler Sultanı) lakaplı Ahmet Şevkî ve “Şairu’n-Nil” (Nil Şairi) lakaplı Hâfız İbrahim’in şiirlerinde toplum ve siyaset ana ekseninde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası dönemin konjonktürel durumu da bu konulara değinmeyi gerektiriyordu. Osmanlı Devleti çatısı altında bulunan Arap ülkelerinin şair ve yazarları, eserlerinde ülkenin içinde bulunduğu durumu da dile getirmişler, çoğunlukla İngiliz karşıtı Osmanlı yanlısı bir tutum izlemişlerdir (Dâvud 1969: 37).

Daha sonraki yıllarda Taha Hüseyin, Tefiku’l-Hakim, Abbas Mahmud el-“Akkâd, Yusuf İdrîs, Muhammed es-Sibâ’î ve Selâme Musa gibi yazarlar toplumsal yapıyı eleştirel bir şekilde eserlerinde işlemişlerdir. Ayrıca siyasi yapının toplumsal yapıdaki çözülme üzerindeki etkisini dile getirmişlerdir.

Roman ve hikâye türü eserlerde toplum ve siyaset temasını en başarılı bir şekilde ele alan yazarların başında 1988 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Necip Mahfuz gelir. Mahfuz, 23 Temmuz 1952 Mısır Devrimi öncesi Kral Faruk’un başta olduğu Hidivlik Dönemi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mısır toplumunun yapısını, Kahire kentli insan problemlerini, açmazlarını bütün açıklığıyla dile getirir. Hatta ödüle de bu dönemde kaleme aldığı nehir romanı olarak adlandırabileceğimiz meşhur üçlemesi *es-Sülâsiyye* ve *Midak Sokağı* adlı eserlerinden dolayı layık görülür.

Esasen kadın ve Filistin şairi olarak tanınan Nizar Kabbani gibi şairler, dizelerinde ve yazılarında toplumda yeterli donanımına sahip olmayanların bilgilik taslamalarını, kültürel derinliklerinin ne yazık ki oluşmadığını ince bir üslupla eleştirirler.

“Onlar, dünyayı fethetmek isterler; oysa bir kitabı açmaktan acizdirler. Onlar denizlere açılmak isterler; oysa bir damla suyla sarsılırlar. Onlar, kuru yaş her şeyi yakan bir kültürel devrimi müjdelerler; oysa kültürleri oturdukları kafe ve duydukları çeviri kitaplarının başlıklarından öteye gitmez.” (Kabbânî 2016).

2-Doğu Batı Çatışması

Modernleşme sürecinde Batıya ayak uydurmaya çalışan milletlerin edebiyatlarında dikkat çeken toplumsal konuların en belirgin olanı hiç şüphesiz Doğu Batı çatışmasıdır. Mısır'da Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle bizde ise Tanzimat'la başlayan "Batılılaşma süreci" ile birlikte, Doğulu toplumlar kendilerinde mevcut kültürel değerlerle sonradan edinilen batılı değerler arasında bir gelgit/çelişki yaşamışlardır. Toplumların adeta sesi olan edebiyatçılar, bu çelişkiyi eserlerine taşımışlardır. Taha Hüseyin, Tefiku'l-Hakim, Abdulhamid Cevde es-Sahhar, Yusuf es-Sibai, Yusuf İdris gibi yazarlar genelde Batılı değerlerin Doğu toplumlarındaki etkisini ve Doğulu toplumların buna karşı gösterdikleri direnci başarıyla işlemişlerdir. Tefiku'l-Hakim, *Uşûrun Mine's-Şark (Doğudan Bir Serçe)* adlı eserinde, romanın baş kahramanı ve adeta kendisini temsil eden Muhsin karakterinin Mısır Kültürü ile Fransız kültürü arasındaki bocalamasını konu edinir. Roman, az karakter ve az hareket sergileyen bir yolla, maneviyatçı Doğu ile maddeci Batı arasındaki tezadı iyi gören bir çalışma olarak değerlendirilir (Allen 1995: 38). Edebiyatımızda da benzer temayı işleyen yazarlarımızdan Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Tanpınar öne çıkar. Peyami Safa'nın *Fatih-Harbiye* adlı eseri buna en güzel örnek olarak gösterilebilir. Yazar, Tanzimat'tan kopup gelen, Milli Mücadelede ve sonraki yıllarda alevlenen Batılılaşma hareketlerinin Türk tipindeki ve cemiyetindeki etkilerini ortaya koyar.

Kişinin kendi içerisinde yaşadığı ikilemleri, psikolojik gelgitleri şiirlerinde başarıyla sergileyenler arasında şüphesiz Adonis öne çıkar. Sorunları ortaya koyar, ama bunlara çözüm getirmez. Sürekli yeni ufuklar, yeni fikirler peşindedir. Hayatın yeni anlamlarını ve yeni ifade tarzlarını arar. *el-Ba's ve'r-Remâd (Yeniden Doğuş ve Küller)*, *Kasa'id Ülä (İlk Kasideler)*, *Evrâk fı r-Rih* (Rüzgârdaki Yapraklar) gibi pek çok şiiri vardır (Ürün 2015: 142).

3-Mehcer/Gurbet Edebiyatı

Birinci Dünya Savaşı öncesi Lübnan ve çevresindeki olumsuz şartlar sonucunda ülkelerini terk ederek Kuzey ve Güney Amerika'ya göç öden insanlar arasından edebiyata ilgi duyanların ürettikleri ürünleri Mehcer/Göç-Gurbet Edebiyatı kapsamında ele almaktayız. Bunlar arasında, uluslararası bir üne sahip olan ve ülkemizde de çok tanınan ve sevilen ve bir dönem Amerika'da eserleri "Best Seller" olan Cibran Halil Cubrân başta olmak üzere Mihail Nu'ayma, Emin er-Reyhânî, Nesîb Arida, İlya Ebû Mâdî ve Fevzî Ma'lûf gibi yazarlar bulunmaktadır. Cibran Halil Cubrân'ın 1908'den 1913'e kadarki dönemde daha çok duygusal ve sosyal konuları içeren *el-Ecnihatu'l-Mükessere (Kırılmış Kanatlar)*, *el-Ervâhu'l-Mutemerride (Asi Ruhlar)* ve *el-'Avâşif (Fırtınalar)* adlı eserleri, bulunduğu Kuzey Amerika'daki üstün görülen örf ve adetlere karşı bir devrim amacı gütmekteydi.

Belki bir bakıma gurbet edebiyatı kapsamına alabileceğimiz Lübnan'da doğup büyüyen ancak ülkesindeki iç savaştan dolayı gençlik yıllarında ülkesini terk

ederek Fransa'ya yerleşen ve eserlerinin hemen hemen tamamını Fransızca kaleme alan Emin Maluf, Doğulu kimliğini kaybetmemiş ve hatta eserlerinde Doğu ile Batıyı karşılaştırırken Doğulu kimlik lehine tavır sergilemiştir. Doğu Batı çatışmasının başarıyla sergilendiği eserlerinden özellikle “Ölümcül Kimlikler” adlı eserinde bir Hıristiyan olarak dinler ve kültürler arasında bir karşılaştırma yapar ve İslamiyet hakkında şu sitayışkâr ifadeleri kullanır.

“Hiçbir din hoşgörüsüzlükten soyutlanmış değildir; ama bu iki rakip dinin bir bilançosu yapılacak olsa, İslam hiç de fena görünmez... Eğer atalarım, Müslüman orduları tarafından fethedilen bir ülkede Hıristiyan olmak yerine, Hıristiyanlar tarafından fethedilen bir ülkede Müslüman olsalardı, onların inançlarını koruyarak on dört yüzyıl köy ve kentlerinde yaşamaya devam edebileceklerini sanmıyorum. Gerçekten de, İspanya'daki Müslümanlara ne oldu? Ya Sicilya'daki Müslümanlara? Yok oldular, tek kişi kalmamacasına katledildiler, sürgüne zorlandılar ya da cebren Hıristiyan edildiler.” (Maluf 2002: 50).

4-Kuşak Değişimi/Çatışması

Gerek gelişen teknoloji gerekse iletişim araçlarının zenginleşmesiyle birlikte baş gösteren kültürel değişimin kuşaklar üzerindeki etkisi, esasen tüm toplumlarda yaşanabilen bir gerçektir. Kuşak değişimi ve buna paralel olarak ortaya çıkan kuşak çatışması birçok yazar ve şairin ilgi odağı olmuştur. Bu konuda Arap edebiyatında ilk eser, Necîb Mahfûz'un da okuyup etkilendiği üç kuşak yoksul bir aile hayatını konu edinen *Şeceretü'l-Bûs (Umutsuzluk Ağacı)*'tur (Er 1997:31). Aynı temada Abdu'l-Hamid Cevde es-Sahhar, *Fi'ş-Şâri'i'l-Cedîd (Yeni Caddede)* adlı bir eser kaleme almışsa da Mahfuz'un benzer temada kaleme aldığı es-*Sûlâsiyye* adlı üçlemesindeki başarısına ulaşamamıştır. Mahfûz, kendisine Nobel Edebiyat Ödülünün kapılarını da açacak olan bu eserinde Ahmed Abdu'l-Cevad ile Emine'nin kurduğu aile hayatını, daha sonra çocuklarının dramatik hayatlarını ve en son torunların birbirinden farklı yaşam mücadelelerini başarıyla ele alır. Hepinizin malumu olduğu üzere edebiyatımızda bu temanın işlendiği en başarılı örnek Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eseridir.

5-Kadın ve Kadının Toplumsal Yeri

Arap Edebiyatında kadın ve kadının yeri konusuna baktığımızda öncelikle Muhammed Huseyn Heykel'in *Zeyneb* adlı romanına bakmak lazım. Bu roman o günün toplumsal şartlarında bir kadın adı olan *Zeyneb* adıyla yayımlanamaz. *Menâzır Ahlâk Rıfıyye (Kırsal Kesim Ahlakından Görünümler)* adıyla yayımlanmıştır. Heykel, bu eserde bir toplumsal sorun olan genç kızların iradeleri dışında evlendirilmelerini konu etmektedir (Heykel 1983: 13).

Daha sonraki yıllarda gelişen teknoloji ve Batılı değerlerin topluma hâkim olmasıyla kadın ve kadın hakları konusunda daha cesurca fikirler, edebî eserlerde makes bulmaya başladı.

6-Aşk ve Sevgi

Yüce yaratıcının eşrefi mahlûkat/yaratılanların en şerefli olarak dişi ve erkek olmak üzere iki ayrı türde yarattığı insanın doğası gereği karşı cinsle olan ilgi ve alakası edebiyatçıların da ilgi odağı olmuştur. His dünyaları çok zengin olan şairler ve yazarlar bu aşk, sevgi ve muhabbeti büyüleyici ifadelerle dile getirmişlerdir. Arap edebiyatında bu türde eser kaleme alanlar arasında Necip Mahfuz'un yanı sıra Yûsuf es-Sibâ'î ve Muhammed 'Abdu'l-Halîm 'Abdullah gibi isimleri sayabiliriz. Ancak çağdaş Arap şiirinde aşk ve kadın temasını en başarılı bir şekilde dile getiren şair şüphesiz Nizâr Kabbânî'dir. Onun özellikle *Risaletun min tahte'l-ma'i* (*Suyun Altından Gönderilen Mesaj/Mektup*) adlı şiirinde, aşkı ve onun insan üzerindeki ölümcül etkisini gizemli sözcüklerle ifade eder.

لو اني أعرف أن الحب خطير جدا ما أحببت
 لو أني أعرف أن البحر عميق جدا ما ابحرت
 لو أني أعرف خاتمتي ما كنت بدأت
 يا من صورت لي الدنيا كقصيدة شعر
 و زرعت جراحك في صدري و أخذت الصبر
 و أنا ما عندي تجربة في الحب
 و لا عندي زورق
 إنني اتنفس تحت الماء
 إنني أغرق .. أغرق .. أغرق
 (Kabbani 1998: 491)

*Bilseydim sevdamın
 bu denli tehlikeli olduğunu
 sevmezdim
 bilseydim denizin
 bu denli derin olduğunu
 açılmazdım
 bilseydim sonumu
 başlamazdım*

*Ey dünyayı bana bir şiir kasidesi gibi sunan
 Yarasını göğsüme saplayan ve sabrımı tüketen
 Ne bir tecrübem var aşkta
 ne de sahibim bir kayığa
 nefes alıyorum suyun altında*

boğuluyorum...
boğuluyorum...
boğuluyorum...

Kadını ve kadının toplumdaki yeriyle ilgili konuları eserlerinde işleyen diğer yazarlar arasında feminist yazarlar olarak bilinen; Neval Sa'davî, Melike Mukaddem, Asiye Cebbâr ve Nâzik el-Melâike'yi sayabiliriz.

7-Sol ve Sosyalist Düşünce

Batılı değerlere ve İslam'ı yanlış uygulayanlara tepki göstererek bir üçüncü alternatif olarak seçilen ve daha çok Arap dünyasında Mısır, Suriye ve Irak gibi ülke yönetimlerine hâkim olan Rus yanlısı Baas ideolojisinin etkisinde kalarak ortaya çıkan sol ve Sosyalist düşünceye ilgi duyan yazar ve şairlerin edebî ürünlerinde bu düşüncenin etkilerini görürüz. Mahfuz'un düşünce dünyasının oluşmasında büyük etkisi olan Selame Musa, belki de bu düşüncenin ilk öne çıkan ismidir. Aslında sadece Mahfuz değil, öyle veya böyle sonraki kuşak yazar ve şairler üzerinde az veya çok etkili olmuştur. Bu düşüncedeki edebiyatçılarda sol düşünce daha çok "Milliyetçi sol" şeklindeydi. Bu düşüncenin en öne çıkan ismi, Orhan Pamuk'un Mısır'a yaptığı ziyarette kendisini havaalanında karşılayan ve ağırlayan Cemal el-Gitanî'dir.

8-İslam ve İslamî Düşünce

Bu temayı az veya çok hemen hemen bütün Müslüman şair ve yazarların eserlerinde görebiliriz. Osmanlı döneminin son yıllarında Türk ve Arap edebiyatlarından birçok yazar ve düşünce adamını etkileyen Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi şahsiyetler, İslâmî misyonla ortaya çıkmış şahsiyetlerdir. İstiklal marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy'un da etkilendiği bu şahsiyetlerin yerleştiği İslamî kimlik mücadele ruhu, Arap ülkelerinin içinde bulunduğu İslam dışı otokrat yönetimlerde daha da anlam kazanmaya başladı. Yukarıda belirtilen şahsiyetlerin öğrencisi olan Reşid Rıza'nın bayraktarlığını üstlendiği İslamî mücadele, esasen bir edebiyat eleştirme olan ve Necip Mahfuz'un romanları hakkında ilk edebî eleştiriyi yapan Seyyid Kutup gibi İslam'a gönül vermiş şahsiyetler aracılığıyla toplumda yer almaya başladı. Arap Edebiyatında İslâmî konuları eserlerinin ana eksenine koyan şairler ve yazarlar arasında öne çıkanlar; *Ömer Kudüs'te*, *Şafak Akıncıları*, *Türkistan Geceleri*, *Yahudi'nin Kanlı Böreği*, *Cakartalı Kız*, *Kuzey Kahramanları*, *Uykusuz Geceler*, *İlahi Nur* gibi birçok romanı Türkçeye çevrilen *Necip el-Keylânî ve Sellametu'l-Kuss*, *Vâİslâmâh*, *Leyletu'n-Nehr*, *es-Sâ'iru'l-Ahmer*, *SîretuŞucâ'* adlı eserleriyle Ali Ahmed Bâkesir'dir.

9-Filistin

Arap toplumlarının üzerinde ittifak ettikleri belki de tek konu Filistin konusudur. Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesi ve zaman içerisinde yayılmacı bir politika izlemeleri birçok masum Filistinli Müslüman'ı öldürmeleri haklı bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu tepkilerin edebiyat dünyasındaki temsilcileri arasında öne çıkanlar; Mahmud Derviş, Nizâr Kabbânî ve Emel Dunkul'dur.

Özellikle Mahmûd Dervîş'in *Bitakahuviyye (Kimlik Kartı)* adlı şiiri, Filistin direnişini en güzel şekilde dile getiren şiir olarak kabul edilir.

سجل ! أنا عربي
وأعملُ مع رفاقِ الكدحِ في محجز
وأطفالي ثمانية
أسألُ لهمْ رغيْفَ الخبزِ،
والأثوابِ والدفترِ
من الصخرِ
ولا أتوسَّلُ الصدقاتِ من بابِكِ
ولأصغُرُ
أمامَ بلاطِ أعتابِكِ
فهل تغضبُ؟
سجل أنا عربي

(Dervîş 2005: 80-81)

*Kaydet Ben bir Arabım.
Bir taş ocağında çalışıyorum,
İş arkadaşlarımla beraber.
Çocuklarımla sayıları sekiz.*

*Söküp çıkarıyorum
Onlar için,
Ekmeğin somununu,
Elbiselerini, defterlerini,
Taştan, kayadan.
Kapından sadaka dilenmiyorum.
Küçülmüyorum da*

Eşiğinin önünde.
Kızıyor musun?
Kaydet!
Arabım

Filistin konusunu şiirlerinde başarıyla dile getiren diğer önemli bir şair de Emel Dunkul'dur. Dizelerinde Filistinlileri, kendilerine her türlü zulmü reva gören, onları vatanlarından çıkararak zalimler ve kapitalist şahsiyetler karşısında dik durmaya çağırır.

! لا تصالح
ولو منحوك الذهب..
أترى حين أفقاً عينيك
..ثم أثبت جوهرتين مكانهما
هل ترى..؟
:..هي أشياء لا تشتري
..لا تصالح
ولا تتوخَّ الهرب
(Dunkul 1987: 324-325)

Barışma!
İsterse altın versinler sana.
Gözlerini oyup çikarsam acaba;
Ve koysam yerlerine iki mücevher
Görebilir misin ki?!
Bunlar satın alınamayacak şeylerdir:
Sakın ola uzlaşayım deme
Kaçmaya da niyetlenme!

SONUÇ

Arap dünyası, Napolyon'un Mısır'ı işgalinden itibaren Batı ile yoğun ve direkt temaslara başlayan süreçte, konjonktürel olarak dış müdahalelere, siyasi ve sosyal değişimlere maruz kalmış Arap toplumunda öne çıkan birçok tema, dönemin yazar ve şairleri tarafından yazıya aktarılmıştır. Bu temalar içerisinde yoğun siyasi değişimlerden dolayı toplum ve siyaset kavramları öne çıkmıştır. Taha Hüseyin, Tevfiku'l-Hakim, Abbas Mahmud el-'Akkâd, Yusuf İdris, Muhammed es-Sibâ'î ve Selâme Musa gibi yazarlar toplumsal yapıyı eleştirel bir şekilde eserlerinde ele almışlardır. Ayrıca siyasi yapının toplumsal çözüme üzerindeki etkisini dile getirmişlerdir.

Yerlerinden yuvalarından edilen ve adeta mağduriyetin simgesi olan Filistin ve Filistinliler konusu, başta bizde İstiklâl Marşı yazarımız Mehmed Akif Ersoy gibi Filistin'in ulusal marşını kaleme alan Mahmut Derviş olmak üzere Emel Dunkul, Seher Halife, Gassan Kenefani gibi birçok şair ve yazar tarafından dile getirilmiştir.

Modernleşme sürecinde Batıya ayak uydurmaya çalışan milletlerin edebiyatlarında dikkat çeken toplumsal konuların en belirgin olanı hiç şüphesiz doğu batı çatışmasıdır. Mısır'da Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle bizde ise Tanzimat'la başlayan "Batılılaşma süreci" ile birlikte, Doğulu toplumlar kendilerinde mevcut kültürel değerlerle sonradan edinilen Batılı değerler arasında bir gelgit/çelişki yaşamışlardır. Toplumların adeta sesi olan edebiyatçılar, bu çelişkiyi eserlerine taşımışlardır. Başta Fransa olmak üzere Batılı şehirlerde uzun süre kalma imkânını elde eden Taha Hüseyin, Tevfiku'l-Hakim, Abdulhamid Cevde es-Sahhar, Yusuf es-Sıbai, Yusuf İdris gibi yazarlar genelde Batılı değerlerin Doğulu toplumlarındaki etkisini ve Doğulu toplumların buna karşı gösterdikleri direnci eserlerine yansıtılmışlardır.

Gerek gelişen teknoloji gerekse iletişim araçlarının zenginleşmesiyle birlikte baş gösteren kültürel değişimin kuşaklar üzerindeki etkisi, esasen tüm toplumlarda yaşanabilen bir gerçektir. Kuşak değişimi ve buna paralel olarak ortaya çıkan kuşak çatışması birçok yazar ve şairin ilgi odağı olmuştur. Bu konuda en öne çıkan eser; Mahfûz'a Nobel Edebiyat Ödülünün kapılarını açan *es-Sûlasiyye* (Üçleme) olmuştur. Thomass Mann'ın Budenbrooks Ailesi adlı kitabından istifade ettiğini söyleyen Mahfuz bu eserinde Ahmed Abdu'l-Cevad ile Emine'nin kurduğu aile hayatını, daha sonra çocuklarının dramatik hayatlarını ve en son torunların birbirinden farklı yaşam mücadelelerini başarıyla ele alır. Hepinizin malumu olduğu üzere edebiyatımızda bu temanın işlendiği en başarılı örnek Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* adlı eseridir.

Filistin üzerine şiirleri de olan Nizar Kabbani, bir aşk unsuru olarak kadını ele alırken, feminist yazarlar olarak bilinen Neval Sa'davî, Melike Mukaddem, Asiye Cebbâr ve Nâzik el-Melâike gibi yazarlar, kadını ve kadının toplumdaki yerini ele almışlardır.

İslam ve İslami düşünceyle ilgili konuları az veya çok hemen hemen bütün Müslüman şair ve yazarların eserlerinde görebiliriz. Esasen bir edebiyat eleştirmeni olan ve Necip Mahfuz'un romanları hakkında ilk edebî eleştiri yapan Seyyid Kutup başta olmak üzere, İslâmî konuları eserlerinin ana eksenine koyan şairler ve yazarlar arasında öne çıkanlar; birçok romanı Türkçeye çevrilen Necip el-Keylâni ve Ali Ahmed Bâkesir'dir.

SUMMARY

Arab world was on occasions subjected to foreign interventions and political and social changes in the process that began with intensive and direct contacts with the West following Napoleon's invasion of Egypt and various themes that stood out in the Arab society were put to pen by the authors and poets of the period.

The concepts of society and politics topped these themes due to intensive social changes. Authors such as Taha Husayn, Tavfiku'l-Hakem, Abbas Mahmud al-'Akkâd, Yusuf İdrîs, Muhammad al-Sibâ'î and Salâme Musa dealt with the social structure in a critical way in their works. Moreover, they highlighted the effect of political structure on the disintegration of the social structure.

The theme of Palestine and Palestinians, who had been displaced and almost become a symbol of unfair treatment or victimization, was successfully voiced by many poets and authors like Mahmud Darvish, Amal Dunkul, Sahar Khalefa, and Gassan Kanafani.

The most prominent of the social issues that attracted attention in the literatures of nations that were trying to keep pace with the West in the process of modernization is naturally the "east-west conflict". With the process of "Westernization", which began with the invasion of Egypt by Napoleon in Egypt and with Tanzimat or Reformation in Turkey, Eastern societies experienced a conflict between the existing cultural values and the Western values adopted later. The literati, who were in a way voices of societies, reflected this conflict in their works. Authors such as Taha Husayn, Tavfiku'l-Hakim, Abdulhamed Cavda al-Sahhar, Yusuf al-Sibai, and Yusuf İdris reflected successfully in their works the effect of Western values on Eastern societies and the resistance which the Eastern societies staged against this.

The effect of cultural change which emerged as a result of the advancing technology and the diversification of mass media on generations is in fact a phenomenon that may take place in any society. Generation change and the resulting generation gap attracted attention of many authors and poets. The work that stands out most in this regard is "Es-sulasiye" (Trilogy), which helped Mahfouz receive the Nobel Prize for Literature. In his book, Mahfouz depicted the family life established by Ahmed Abdu'l-Cavad and Emine, then the tragic lives of their children and finally their grandchildren's struggles with their lives. As is well-

known, the best example of the use of this theme in our literature is "Yaprak Dokumu", or Shedding of Leaves, by Reshad Nuri Guntekin.

Nizar Kabbani, who also had poems on Palestine, dealt with women as an element of love whereas "Feminist Writers" such as Naval Sa'davî, Malika Mukaddam, Asiya Cebbâr and Nâzik al-Melâike handled the theme of woman and the place of woman in society.

We can see themes connected with Islam and Islamic thought in the works of almost first literary criticisms about Nagouib Mahfouz's novels, Nagouib al-Kiylani, many of whose works were translated into Turkish, and Ali Ahmed Bakasir were poets and authors who placed Islâmîc themes in the backbone of their works.

KAYNAKÇA

- ALLEN, Roger (1995). *The Arabic Novel*. Louvain.
- CİBRÎL, Muhammed (1990). “Kırâ’a fi’l-Mükevvinati’s-Sekâfiyye li Necîb Mahfûz”. *‘Alemu’l-Kitâb*. Kahire: Daru’s-Sahve. 59-72.
- DÂVÛD, Hâmid Hafnî (1969). *Târîhu’l-Edebi’l-Hadîs*. Kahire: Dâru’t-Tıbâ’ati’l-Muhammediyye.
- DAYF, Şevkî (1974). *el-Edebu’l-‘Arabîyyu’l-Mu’âsir*. Kahire: Dâru’l-Ma’ârif. 5. bs.
- DERVİŞ, Mahmûd (2005). *el-A’mâlu’l-Ûlâ C. I-III*. Beyrut: Riyad er-Rayyes Books.
- DUNKUL, Emel (1987). “Lâ Tusâlih”, *el-A’mâlu’ş-Şi’riyyetu’l-Kâmile*. Kahire: Mektebetu Medbûlî.
- ER, Rahmi (1997). *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*. Ankara: Star Ajans.
- EL-GÎTÂNÎ, Cemâl (1980). *Necîb Mahfûz Yetezekker*. Beyrut: Dâru’l-Mesîra.
- HEYKEL, Muhammed Huseyn (1983). *Zeyneb*. Kahire: Daru’l-Maarif.
- KABBANÎ, Nizâr (1998). *el-A’mâlu’ş-Şi’riyye el-Kâmil C. I*. Beyrut: Menşurat Nizar Kabbani.
- KABBANÎ, Nizâr (2016.04.10). “*el-Kitâbetu Amelun İnkılâbiyyun*”. <https://www.goodreads.com/quotes/302186>
- MA’LUF, Emin (2002). *Ölümçül Kimlikler*. çev. Aysel Bora. İstanbul: Yapı Kredi Yay. 12.bs.
- TEYMUR, Mahmûd (1970). *İtticâhâtu’l-Edebi’l-‘Arabî fi’s-Sinîni’l-Mi’eti’l-Ahîra*. Kahire: Mektebetu’l-Adâb.
- ÜRÜN, Ahmet Kazım (2002). “Abbâs Mahmûd el-Akkâd’ın Sara’sıyla Peyami Safa’nın Fatih-Harbiye’si Arasında Ortak Unsurlar”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (8): 372-383.
- ÜRÜN, Ahmet Kazım (2015). *Modern Arap Edebiyatı*. Konya: Çizgi Yay.